

MOKSLINĖ KONFERENCIJA „ANTRASIS PASAULINIS KARAS IR LIETUVA“ VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUJE

2005 m. gegužės 12 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje susirinko naujausių laikų istorijos tyrinėtojai iš Vilniaus ir Kauno moksliniam pokalbiui apie Lietuvą ir Antrąjį pasaulinį karą. Idėja surengti tokią konferenciją kilo muziejaus Naujausių laikų karybos istorijos skyriaus darbuotojams 2004 m. gruodį. O prasidėjusios diskusijos dėl Lietuvos Respublikos Prezidento vykimo ar nevykimo į Maskvą švęsti pergalės prieš Vokietiją 60-metį tik sustiprino norą mokslininkų būryje pasikalbėti šia tema. Į pagalbą rengiant konferenciją buvo pakviesta ir Lietuvos karo istorijos draugija. Norėjosi, be ne pirmą kartą Kaune po 1990 m. kovo 11 d. pasvarstyti, ką žinome apie šį karą ir jo padarinius Lietuvos valstybei ir jos gyventojams. Rengiant konferenciją ir tariantis su pranešėjais, pirminė idėja modifikavosi ir pranešimų temos pakrypo daugiau karybos istorijos link. Ši istorijos tyrimų sritis Lietuvos istoriografijoje dar tik žengia pirmuosius žingsnius. Tad manėme, kad tokia mokslinė konferencija būtų labai naudinga ir karybą studijuojantiems, ir ja besidomintiems.

Buvo numatytos chronologinės konferencijos pranešimų ribos: 1939–1993 metai, t. y. Antrojo pasaulinio karo pradžia ir Sovietų kariuomenės išvedimas iš Lietuvos. Pastaroji data turėtų žymėti to karo padarinių likvidavimą bent jau karinėje srityje. Rengėjai, kviesdami prelegentus, susidūrė ir su problemomis. Ne-

pasisekė rasti istorikų, kurie tyrinėtų Antrąjį pasaulinį karą kariniu aspektu ir lietuvių karių dalyvavimą tame kare Lenkijos, Anglijos, JAV, Kanados, Australijos ir kt. valstybių kariuomenėse. Apie lietuvius Vokietijos kariuomenėje jau šis tas rašyta, bet dar neturime bendro tyrimo, apimančio ir karo eigą apskritai, ir mūšius frontuose, ir tose kovose dalyvavusius Lietuvos piliečius. Nėra ir naujų mokslinių darbų apie Lietuvos piliečių tarnavimą SSRS kariuomenėje. Dėl tokių priežasčių buvo pasirinktos chronologiškai artimos viena kitai temos, kurios apžvelgtų tegu ir neilgą, bet svarbų politiniu ir kariniu aspektais laikotarpį.

Akcentuoti Antrojo pasaulinio karo pradžią pakvietėme Vytauto Didžiojo universiteto doktorantą ir Lietuvos karo istorijos draugijos narį Simoną Strelcovą, kuris perskaitė pranešimą „Internuotųjų lenkų stovyklos Lietuvoje 1939–1940 m.“ Pranešimo pradžioje buvo apžvelgtos tarptautinės konvencijos, reglamentuojančios internuotųjų, karo belaisvių ir kitų sulaikytųjų kategorijas. Pranešėjas išvardijo visas Lietuvoje buvusias internuotųjų stovyklas ir papasakojo, kokios jose buvo gyvenimo sąlygos. Apie geras sąlygas liudijo pranešėjo pateiktos šaltinių citatos, kurios pralinksmino auditoriją. Pasirodo, kad lenkams gyventi internuotųjų stovyklose buvo ne taip jau blogai. Jie laisvai išeidavo iš stovyklos teritorijos ir ieškodavo degtinės bei moterų. Tokie jų žy-

giai kėlė daug rūpesčių stovyklų vadovybei ir medicinos tarnyboms dėl užkrečiamųjų ligų platinimo tarp vietos gyventojų.

Doc. dr. Arvydo Anušausko, atstovavusio Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centrui ir Vilniaus universitetui, pranešimas „Antrasis pasaulinis karas ir Lietuvos karinė okupacija – lietuviškos ir rusiškos istoriografijos kontrastai“ buvo artimas karo pradžios temai. Jame pranešėjas pristatė rusų istorikų darbus ir jų vertinimus, atskleidžiančius Rusijos požiūrį į Lietuvos okupacijos ir aneksijos problemas. Pranešėjas paminėjo, kad vertinimai ir traktuotės evoliucionuoja ir atsiranda vienas kitas istorikas, kurio mintys nesutampa su oficialia Rusijos vadovybės nuomone. Pranešimas buvo svarbus ir istoriografinė prasme, kad buvo pristatyti nauji Rusijos istorikų darbai, apie kuriuos mažai žinome dėl šių knygų stokos bibliotekose ir knygynuose. A. Anušauskas taip pat pateikė ir tų tyrimų vertinimus žvelgdamas pro „lietuviškus akinius“: kas mums nauja ir svarbu, o kas tik pakartoja senas sovietines tiesas apie savanorišką Lietuvos įtįjomą į SSRS ir jokių okupacijų nebuvimą.

Kiti du pranešimai buvo labai artimi savo chronologinėmis ribomis ir puikiai vienas kitą papildė, pateikdami platų ir išsamų pirmųjų mūšių Lietuvos teritorijoje 1941 m. birželio 22–28 d. vaizdą. Vilniaus universiteto doc. dr. Sigitas Jegelevičius perskaitė pranešimą tema „Vokietijos–SSRS frontas Lietuvoje 1941 m. birželį“. Jame buvo išsamiai pristatytos SSRS ir Vokietijos karinės pajėgos. Prelegentas pateikė abiejų šalių karinių pajėgų skaičius (bent jau SSRS duomenų kol kas patikrinti neįmanoma) bei tų pajėgų išdėstymą ir kovos veiksmus Lietuvoje pirmosiomis karo dienomis. Pranešėjas papasakojo, kaip buvo saugomi tiltai per Nemuną Alytaus apskrityje ir kitose vietose, kaip vokiečiams pavyko daugumą jų užimti, kaip rusai masiškai pasiduodavo į nelais-

vę. Įdomių faktų buvo pateikta ir iš naujos Rusijoje išleistos visuotinės istorijos daugiatomio veikalų, kuriame vienas tomas yra skirtas Antaram pasauliniam karui. Šiame tome aprašoma ir karo su vokiečiais Pabaltijyje pradžia. Didžiausia kliūtis šios temos tyrimams yra SSRS archyvų neprieinamumas Lietuvos istorikams, taip pat istorinių faktų klastojimas SSRS istoriografijoje. Pranešime nuskambėjo mintis, kad nagrinėjant karinius veiksmus karo pradžioje galima teigti, jog ir SSRS ruošėsi pulti, o ne gintis. Tokia pat prielaida buvo padaryta ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus skyriaus vedėjo Arvydo Pociūno panešime „Vokietijos Šiaurės grupės ir Sovietų sąjungos Ypatingosios Pabaltijo apygardos tankų dalinių veiksmai 1941 m. birželio 22–24 d.“ Pranešėjas, sutelkdamas dėmesį tik į vieną mūšį, puikiai papildė S. Jegelevičiaus pranešimą. A. Pociūnas supažindino ir su tame mūšyje dalyvavusių tankų kovinėmis techninėmis savybėmis bei galimybėmis. Aiškėja, kad sovietų tankai buvo paruošti puolamosioms operacijoms, o ne gynybai. Pranešėjas fotonuotraukomis ir piešiniais pristatė mūšyje dalyvavusių SSRS ir Vokietijos tankų pavyzdžius, puikiai apibūdino jų technines savybes, ginkluotę ir jos kalibrus. Pranešime buvo panaudoti SSRS, Vokietijos ir buvusios Lietuvos kariuomenės karininkų ir kareivių atsiminimai apie tankų mūšį prie Raseinių. Šiame didžiausiame Pabaltijo teritorijoje tankų mūšyje dalyvavo apie 1000 abiejų šalių tankų. Buvo pažymėta, kad SSRS tankai buvo naujesni ir galingesni nei vokiečių, bet mūšį prie Raseinių rusai pralaimėjo.

Konferencija baigėsi Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojo dr. Arūno Bubnio pranešimu „Vokiečių karinės įstaigos Kaune 1941–1944 m.“ Jame buvo pristatytos visos vokiečių okupacinės administracijos karinės įstaigos Kaune, plačiai apžvelgtos jų teisės ir veiksmai.

Po kiekvieno pranešimo prelegentams buvo pateikiami klausimai. Konferencijos pabaigoje įvyko diskusija. Jos metu buvo iškelta mintis, kad Lietuvos istoriografijoje nėra monografijų nei apie Pirmąjį, nei apie Antrąjį pasaulinį karą Lietuvos teritorijoje. Tritočio leidinio apie Antrąjį pasaulinį karą idėją išklė A. Pociūnas, pasiūlęs suvienyti istorikų pajėgas ištirti Vokietijos–SSRS karo eigai ir parodyti lietuvių karių dalyvavimą visose kariaujančių šalių kariuomenėse. Istorikas S. Jegelevičius pasiūlė daugiau dėmesio skirti karo pradžios ir pirmųjų mūšių Lietuvos teritorijoje tyrimams. Lietuvos istorikams ir visuomenei šis laikotarpis yra visai mažai žinomas. Rašant apie tai galima naudotis tik rusiška ir vokiška istoriografija. Istorikas apgailėstavo, kad Rusijos archyvai praktiškai neprieinami Lietuvos tyrėjams ir kažin ar kada galėsime susipažinti su dokumentais, tiesiogiai liečiančiais Lietuvos okupavimo ir aneksavimo istoriją.

Buvo pateiktas ir toks klausimas: kada Lietuvai pasibaigė Antrasis pasaulinis karas? Istorikas A. Anušauskas atsakydamas pažymėjo, kad karas pasibaigė 1945 m. rugsėjį, kai kapituliacijos aktą pasirašė Japonija ir ta data turėtų būti laikoma karo pabaiga. O karo padariniai Lietuvai dar ir dabar jaučiami, nepašalinti, ir apie juos reikia kalbėti ir diskutuoti.

Tolesnėje diskusijoje iškilo ir lietuvių karių bei apskritai Lietuvos piliečių dalyvavimo Antrojoje pasauliniame kare įvairių valstybių kariuomenėse problematika. Buvo siūlyta parengti ir išleisti leidinį, skirtą lietuviams, tarnavusiems svetimose kariuomenėse Antrojo

pasaulinio karo metais. Ši tema beveik netyrinėta ir artimiausiu metu tokio darbo nebūtų galima atlikti. Vis dėlto buvo pritarta, kad dirbti toje srityje reikia. Visi prelegentai pritarė, kad reikėtų parašyti knygą, gal straipsnių rinkinį apie karinius veiksmus Lietuvos teritorijoje 1941–1944 metais. Leidinio apie Antrąjį pasaulinį karą Lietuvoje parengimui taip pat pritarė ir dr. A. Bubnys. Toks leidinys būtų įdomus ir aktualus visiems. A. Jurevičiūtė pasiūlė šios idėjos įgyvendinimą patikėti Lietuvos karo istorijos draugijai. Jos pirmininkas dr. Jonas Vaičėnonis pažymėjo, kad konferencija išryškino keletą svarbių mūsų karo istorijos įvykių, kurie įprastai lieka tyrimų paraštėse. Tai pasakytina apie beveik visus šios konferencijos pranešimus. Jų autoriai bando užpildyti dalį mūsų valstybės istorijos baltų dėmių, tačiau tiriamų problemų nesumažėjo. Draugijos pirmininkas taip pat pritarė, kad reikia bandyti leisti minėtus leidinius, o mokslinėse diskusijose – sugrįžti prie Antrojo pasaulinio karo tematikos, glaudžiai siejant jos tyrimus su Lietuva ir lietuviais.

Konferencija pasibaigė optimistine gaida: rudenį, kai muziejuje bus atidaryta paroda apie Antrojo pasaulinio karo padarinius Lietuvai, dar kartą susirinkti visiems suinteresuotiems asmenims ir pratęsti konferencijoje iškilusių problemų svarstymą bei priimti konkrečius sprendimus.

Konferencijoje skaityti pranešimai bus publikuojami „Karo archyve“, tad besidomintys Antrojo pasauliniu karu galės juos perskaityti.

Aušra Jurevičiūtė